

Santutxuko bertsolari-eskola

Santutxuko bertsolari-eskolakoek

JAKINEk bertsolaritzari buruz ateratako ale berezia aztertu ondoren, interesgarri eritzi diogu, Santutxuko bertsolari-eskolari buruzko artikulu bat idazteari. Izan ere, esperientzia konkretu baten agerpenak ideiaren bat eskain dezakeelakoan gaude, eta horrela balitz, ongi ordaindua litzateke, lan hau prestatzean isuritako izerdia.

Artikuluaren helburuak ez dira beste mundukoak, baina aldez aurretik ezagunak izan daitezten, ezer baino lehenago aipatuko ditugu.

Batetik, geure lanaren berri eman nahi dugu, 1979-1980 ikasurtean eginiko esperientzia azalduz. Bestetik, artikuluaren bidez Euskal Herriko txokoetan dauden bertsolari- edo bertsozale-taldeekin kontaktuan jarri nahi genuke, elkarren berri edukitzeko eta elkarren egintzen berri emateko. Eta hirugarren helburu bezala, bertsolaritzari buruzko alfabetapena zabaltzen hastea dugu, alfabetapen kultural euskaldunaren atal garrantzizkoa dela uste baitugu.

Artikuluaren talde-lanean burutua izan da, eskolako partaideek puntu bana hartuz eta gero guztien artean komentatuz. Puntu hau ere azpimarratzeko daukagu, lan indibidualari ezer kendu gabe taldelana indartzeko asmotan gabiltzalako. Besterik gabe, *ba, hona hemen guztion artean prestatu dugun txostena.*

I. TALDEAREN SORRERA

a) Santutxuko gaueskolaren inguruko irakasleen prestakuntza.

Lehenengo eta behin, esan beharra dugu ezen talde hau ez dela bertsozaletasunak sortua izan, euskaltzaletasunak baino. Lauzpabost urte dela, hizkuntzaren ezagutzari dagokionez, Santutxu auzategiko gaueskolan lanean ari ziren irakasleen prestatu-beharra ikusten zen; eta horrela, euskarazko formazioa osatzeko eta goratzeko asmoz, han bertan ikastaldi batzu antolatzea pentsatu zen.

Garai hartan ez zegoen mota honetako ikastaldirik, Bilbon behintzat, eta, nahiz eta Santutxuko irakasleentzako izan, ikastaldiak irekiak zirenez gero, Bilbo inguruko beste irakasle batzu ere etorri ziren eta, bai beren euskara hobetu nahi zuten berezko euskaldun batzu ere. Ordutik hona lau urte joan dira eta taldeko batzu ere bai; baina berriak etorritz, taldea finkatu egin da. Dena den, orduan sortutako muina da gaurko taldearen giltzarria.

b) Prozesua pausoz-pauso.

Ikastaldi hauekin 1976-77 ikasturtean hasi ginen, Euskaltzaindiaren D mailako titulua lortzeko prestatuz. Ordutik hona ikastaldiak antolatzeko eduki dugun irakaslea, Jose Ramon Etxebarria izan da.

Uda hartan gehienok atera genuen D mailako titulu hori eta hurrengo urtean, aurrera jo behar zela eta, B mailako titulua prestatzen hasi ginen, gutxi gorabehera, ikasleak aurreko urtekoak ginelarik. Irakaslea ere berbera.

Aipatu beharra dago, irakaslearen helburu eta guraririk nagusia, titulua kanpo, idazleak sortzea zela. Horrela, berak bultzatuz, taldeko batzu zerbait idazten hasi ginen eta ANAITASUNAn artikulu batzu argitaratzen.

B mailakoa egin eta gero ez zen beste titulurik geratzen eta taldekoen helburuak aldatu beharra zegoen. Jose Ramonek itzultze-arazoa planteatu zigun eta gehienok (guztiok uste dut) gogoz onartu genuen. Horrela 1978-79 ikasturtean itzultzaileak prestatzeko ikastaro bat antolatu genuen; idaztea alde batetara utzi gabe, honetan gure «burua» lehiati agertzen baitzen.

Itzultzaileak prestatzeko ikastaroaren bukaera aldean, ez genekien nora jo. Baina sortutako taldea ezin zela desegin eta

oraindino ikasteko gauza asko genuela kontutan hartuz, berriz bildu ginen 1979-80 ikasturtearen hasieran Karmelo Ikastolan (hau izan da beti gure ikastaldietarako biltokia); eta gai asko eztabaidatu ondoren, Literatura eta Bertsolaritza aukeratu genituen, astean bakoitzari ordubete dedikatuz (ikastaldiak ostegunero ohi dira 8etatik 10etara). Horrela hasi ginen, ba. Hala ere, Gabonetako oporretara heltzean, ikastaldien helburuak eta gaiak birplanteatu beharrean aurkitu ginen. Arlo biak lantzeko denbora laburregi genuela eta, Literatura uztea eta Bertsolaritzan sakontzea erabaki genuen. Eta orain horretan dihardugu.

c) Zer eratako pertsonak gauden.

Aipaturiko prozesua ikusiz soma daitekeenez, taldekoak euskaldun alfabetatuak izan gara. Hasieran neskak eta mutilak kopuru berdintsuan; euskaldun berezkoak (edo betidanikoak) euskaldun berriak baino gehiago, baina hauetarikoak ere nahiko. Erdiak edo irakaskuntzatik bizi dira; eta adinari dagokionez, 18-50 urte-tartean daude, gehienak 25-30 tartean daudelarik. Eta garrantzizkoena: hasieran ideiarik ere ez bertsoei buruz.

1980.eko Urtarriletik aurrera, jendea nahiko aldatu zen. Bertsolaritzarekin hastean, ikasgelan aktiboki parte hartu beharra zegoen eta etxean ere landu egin behar zen ikasgelan eginikoa. Horrela, batzuk (literatura nahiago zutenak) utzi egin zuten; baina jende berria ere etorri zen eta gaur hamabost bat gara.

Laburtuz, ba, bertsogintzaren munduan ia-ia konturatu gabe eta aurretik pentsatu gabe sartu ginela esan dezakegu, zeren eta gure hasierako helburuak hauxek baitziren:

- euskararen ezagutzaren maila goratzea
- artikuluak idaztera bultzatzea
- gauza praktikoak egitea.

Dena den, bertsolaritzan aritzeak nahiko eta lar laguntzen du helburu horiek betetzen.

II. IKASTALDIEN EGITURA

Aurreko puntuan esan dugun legez, ikastaldiak ostegunero izaten dira arrastiko 8etatik 10etara Santutxuko Karmelo Ikastolan. Gizabidezko deritzogu, ikastola horren aipamen berezia egiteari, lehen momentutik bere laguntza osoa eskaini digu eta.

Bertsolaritza-eskolari dagokionez, lau parte nagusitan banatu ohi ditugu ikastaldiak: a) musika, b) etxean prestaturiko bertsoak, c) arazo teknikoan azterketa teorikoa, d) lan praktikoa.

a) **Musika:** bertso-mota desberdinak kantatzeko, doinuak ikasten genituen, horretaz hobeto gogoratzeko doinu bakoitzari letra bat lotzen geniolarik.

Dena den, esperientziaren faltaz eta medioen eskasiaz, huts txiki bat egin genuen, zeren doinuak diskoetatik ikasi baikenituen eta hainbat ikasi eta gero, gehienak gaurko bertsolaritzan ez direla erabiltzen konturatu ginen. Ikasturte honetan, grabaturiko kasetetan eta entzunda ikasitako doinuetan oinarritzen ari gara.

b) **Etxean prestaturiko bertsoak kantatu:** astero, taldeko bakoitzak bertso bat idatzi behar zuen gutxienez, aktualitateko gai batetaz. Eta gero, banan banan kantatzen genituen bertso guztiak; zeinek bereak.

Ariketa izugarri ona gertatu zen ondoko arrazoi bi hauengatik: alde batetik, egokia zen publiko aurrean bakarrik kantatzeak ematen duen lotsa gainditzeko, eta bestetik, horrek bertsoak idaztera bultzatzen gintuen; eta idaztean asko erreflexionatzen eta ikasten da bertsoei buruz. Norbera bertsoa egiteko gai dela ikusteak eta gero geure lormen hori besteei erakusteak, itzelezko moralak ematen zizun aurrera egiteko.

Bertso bakoitza kantatu ondoren, hutsune teknikoak (erritmozkoak, errimazkoak...) zuzentzen zituen irakasleak eta guztion artean ikusten genituen irtenbide posibleak.

c) **Arazo teknikoan azterketa teorikoa:** Ikastaldien parte honetan musikadoinuen ezaugarriak aztertzen genituen batetik.

Erimari dagokionez, gauza asko ukitu genituen: lehenengo, errimazko bukaera erabilien eta ezagunenak ikasten hasi ginen. Gero hauen araua ematen duten lege fonetikoak aztertu genituen (BoDeGaRa/PeTaKa legeen aplikazioa eta abar). Aurrerago, laguntza bikaina eman ziguten Amurizak honetaz prestaturiko apunteek. Orduan konturatu ginen, errimadun hitzen maila gramatikalak duen garrantziaz. Zaku-bete esker eman behar diogu Amurizari, itsaso-beteko mesedea egin baitzigun.

Hortik kanpo, erritmo-problema aztertzen ere saiatu ginen, baina beharbada puntu honetan galduago ibili ginen.

Eta, zer esanik ez, Bertsolaritzaren Historia ere zerbait

aztertu genuen, honetarako Auspoa bilduma eta J. Dorronsoren lana erabiliz. Horietan ere laguntza ederra izan genuen.

Bada, beraz, teoria aldetik ere zer ikasirik!

d) **Lan praktikoa:** gure teoria guztiok praktikan ipintzea, ordea, ez zen izan bat ere erraza. Hasieran ikastaldiaren azken ordulaurdena hartzen genuen horretarako, ozta-ozta puntura kantatuz: bakoitzak puntu bat edo bi botatzen zuen justu-justu, ez esangurarik eta ez erritmorik gabe gehienetan, baina helburua ahoa zabaltzea eta errimadun zerbait esatea zen.

Honela, gutxi-gutxika konfidantza hartuz joan ginen eta hasierako ordulaurdena luzatuz joan zen. Egun batean, bertsoak taberna-giroan kantatzen direla eta, bati zahatoa eta janaria ekartzea otu zitzaion. Hura izan zen ideia ona! Lehenengo ikastaldietan azken ordulaurden haren beldur edo baginen eta orduan euliak ere isiltzen baziren, gero piskolabia zela eta erdi bromatan erdi serio, askoz hobeto kantatzen hasi ginen, gusturago, lotura psikologiko gutxiagoz, lasaiago.

Udaberrirako, kantatzeko denbora ordubetera luzatu genuen eta jadanik ez genuen soilik puntura kantatzen. Lau oinak emanaz ere polito aritzen ginen. Beharbada, hauxe izan zen ariketa-jokorik interesgarriena eta errazena, edo hobeto esateko animatzeko zailtasunik gutxien zuena.

Lan praktikorako gogoia aurrera zihoan. Bertso osoak —txarrak baino osoak— bat-batean osotzeko ahalmena hartuz gindoazen. Kalera irtetean, ezin etxera zuzen joan eta ikastola ondoko taberna batetan puntura kantatzen amaitzen genuen. Eta hurrengo tabernetan gertatzen zenaz, guk beste inork ez daki.

III. EXPERIENTZIA BEREZIAK ETA EDUKIRIKO LAGUNTZAK

a) Afariak (praktika-afariak alegia).

Bere historian zehar Bertsolaritza non garatu den jakinez gero, oso erraz gertatuko zaigu tabernako giro lasaituaren garrantziaz jabetzea. Izan ere, bertsoak kantatzeko giro egokia behar da, ez baitugu uste edonon eta edonoiz kanta litezkeenik. Hiri-bertsolaria izan nahi dugu baina bertsorako, oraingoz behintzat, hirietako giroa nahiko makala da. Inguru egokia behar genuen bertsoan hasteko:

— Lagunak: bertso-lagunik gabe gogorregi gertatzen da. Guk

jolas modura, kirol modura hartzen dugu bertsotan egitea, lagunen artean elkarrekin jolastuz.

- Zeresana ematen duten pikeak: ezkonduak/ezkongabeak; bizardunak/bizargabeak; neskak/mutilak; bizkaitarrak/giputzak (gure artean gutxi direnez, zer ez ote duten entzun behar giputzok!; baina umorerik ez dute galtzen, ez al da hala, Azkoiti?); irakasleak/bankariak (bankeruak guretzat); ... Hauxek dira, gutxi gorabehera, gure artean gaitzat agertzen direnak.
- Ardoa: dena den, honetaz eritzi desberdinetakoak gaude. Batzuek diotenez, ardoak (naturala, jakina!) ba du bere eragina, prejuizioak kentzeko eta berotzeko. Besteek, ordea, kanturako kaltegarri gertatzen zaiela diote, erreflexuak eta buru-argitasuna kolokan jartzen baitizkie.

Faktore hauek guztiok eta bestelako batzu ere lagun arteko afarietan agertu ohi dira. Horregatik hasi ginen praktika-afariak antolatzen: hiruhileko bakoitzaren bukaeran.

Eta afarietako giroaren katalizatzaile bezala, benetako bertsolariak behar genituen. Horretarako Lopategik eta Amurizak eman ziguten beren laguntza. Eta Santutxu inguruko bertsoaleek ere bai, hauek «publikoaren» funtzioa betetzen baitzuten. Afariotan, denetara, hogeitamarren bat biltzen ginen. Giroa, oso egokia.

Lehenengo afaria Gabon aurrean izan zen. Zer esanik ez, gutariko inork ez zuen egun horretan hitzik esan, bertso kantatuen barruan behintzat. Txunditurik geratu ginen «maisuk» entzutean. Gai izango ote ginатеke inoiz bertsotan hasteko?

Bigarren afaria Aste Santuaren aurrean egin genuen, bertsolari berberekin. Urrats kualitatiboa eman genuen lehenengotik bigarrenean, honetan bertsotan hasi baikinena, batzutan puntura, beste batzutan oinak emanda eta bertso osoak ere eginez. Baginen gai bertso txarrak egiteko!

Hirugarrenean gauzak are hobeki azaldu ziren. Ia-ia isilik utzi genituen Lopategi eta Amuritza (tira! esateko modu bat da). Bertso oso batzu nahiko ongi zeuden. Dena den, gauza asko genituen (eta ditugu) oraindik ikasteko.

b) Publikoaren aurreko agerpenak.

Ikasturtearen azken aldera plazaratzen hasi ginen. Santutxuko eskola izanik, normal eritzi genion Santutxun hasteari.

Han agertu ginen, ba, eskolako hiru elementu asanblada anti-nuklear batetan Iberdueroren kontra jo eta ke. Esan beharra dago, bertso haiek alde zurretik prestaturikoak izan zirela eta ez bat-batekoak. Baina aurpegia egiteko eta gogortzeko, nahiko ongi.

Santutxun bertan izan zen gure bigarren plazaratzea. Hura bai gauza ederra! Euskararen aldeko astea zen. Han geunden eskolako hamar eta beste hiru bertsolari (Enbeita, Lopategi, Amuriza). Hura jende mordoa! Laurehun pertsona guri begira eta filme bat egiten gainera. «Gehiegi» zen baina ausartu egin behar! Orduko bertsoak ere alde zurretik prestatuak izan ziren, baina hala eta guztiz ere, han kantatzean (mundu erdia gutxienez aurrean baitzegoen) beharrezko urrats kualitatiboa zen. Eta egin egin genuen. Jendea pozik eta gu zer esanik ez! Gero «profesionalen» hirukoteak ihardun zuen era guztietara. Desberdintasuna argi zegoen.

Hango saioa bukatu eta hara non datozkigun «kontratatzera». Uribarriko (Bilboko beste auzo bat) gazte batzu ziren. Egun gutxi barru Uribarrin geunden, tabernaz tarberna «poteo euskalduna» (ez zen derrigorrezkoa ardoa edatea) egiten bertako gau-eskolako ikasle-irakasleen mordo batekin. Puntura aritu ginen tabernetan (mikrofono eta guzti) gorabehera askorekin. Azkenean bertso osoak ere bota genituen, eta batzu kristoren mozkor batekin joan ginen afaltzera. Baina bat-bateko bertsoak eginak genituen publikoaren aurrean. Eta saioak bigarren parte bat izan zuen, gurea, bertako jaietan luzatuz.

Udako Euskal Unibertsitatean eskolako lauzpabostek parte hartu genuen; eta fitxaje berriak egin genituen. Gauero aritzen ginen hango txoko batetan UEUko arazoak bertotan kontatzen. Baina nahiko burubero izanik, ezin irten handik «saio ofiziala» muntatu gabe. Sei lagun ginen «bertsolari»: eskolako lau eta beste fitxaje berri bi. Ustegabea, Larraonako aretoa, gu entzuteko prest, jendez gainezka zegoen. Gai-jartzaille eta guzti. Hark izan behar zuen gure alternatiba! Ondo irteten bazen, aurrera; bestela...

Gure eskola zer-nolakoa zen, zergatik ikasi nahi genuen bertotan eta bertsogintzazko zenbait arazo tekniko (errimaren kontua, neurriarena...) azaldu ondoren, benetako saioa hasi zen: agurra egin eta gero,untura hasi ginen. Ondoren, entzuleek ipinitako oin ugariekin bertsoak egiten saiatu ginen. Ofizioka ere saiatu ginen binaka; esan behar da, ordurarte sekula ez genuela horrelakorik egin. Bukatzeko, agurra. Trofeoa

eta guzti jaso genuen. Jendea oso pozik irten zen eta gu fraketan kabitu ezinik.

UEUko aurkezpena gure bultzatzailea izan zen. Handik aste-betera, Bilboko Udalak Alfabetatze-Euskalduntze Koordinakundearekin batera Mutriku aldean euskarazko praktikak egiteko antolaturiko kanpinean geunden. Lau pertsona joan ginen. Teoria pixka bat azaldu genuen hitzaldi-elkarrizketa modura eta gero praktikari lotu gintzaizkion, bertako ikasleek ipinitako oin eta gaiekin. Oso ondo irten ginen handik ere. Gauza berbera egin genuen irailean Biasterin (Laguardian) Bilboko udalak antolaturiko beste ikastaro batetan ere.

Hauxe izan da orain arte egin dugun «jira». Apurka-apurka, aurrerantz goaz aurpegia gogortuz eta lotsa kenduz. Seguratsunik ez dugu handiegirik, baina horretan ere zerbait irabaziz goaz. Eta leku guztietan zerbait kobratu dugularik (ez guk eskatu dugulako), nolabaiteko lana egiten hasi garela uste dugu; eta honek ere bere garrantzia du. Esan beharra dago, bestalde, diru hori praktiketako afariak egiten gastatu dugula.

Puntu honekin bukatzeko, hasierako beste laguntza bat ere aipatu behar dugu, nondik nora jo ez genekiela A. Muniategik berak bertsolaritzari buruzko hitzaldiak emateko materialea eskaini baitzigun. J. Dorronsorok, bestalde, Bertsolaritzaren *historiari buruz* prestatu duen liburuaren originalak eman zizkigun. Eskerrak beraz biei. Eta zer esanik ez, praktikan abiatzen hainbeste lagundu gaituzten Lopategi eta Amurizari.

IV. BERTSOLARI-ESKOLAKO IKASLE MODUKO EXPERIENTZIA

Hasieran nahiko zaila iruditzen zitzaigun puntu bakarra ere asmatzea, oso lan konplexua baitzen: lehenengo muturreko errimadun hitza bilatu behar genuen; ondoren, esateko zerbait pentsatu; eta azkenez bertsoaren neurrietara mugatu. Baina honetan hasi ginen, eta poliki poliki, geure burua gero eta gehiago harrituz gindoazen, zaila erraz bilakatzen genuelako. Gure jomuga, hasiera batetan hain urria izanik, hedatuz zihoan. Gaur egun bertso osoak asmatzen eta kantatzen ditugu, lehenago puntu soila kantatzen genuen erraztasunaz. Edo zailtasunaz.

Horretara heltzeko, praktika izan dugu baliabidea (teoria ahantzi gabe, noski). Modu honetan, memoria garatuz doakigu,

puntu piloa gureganatu ditugu eta amaiera bakoitzerako badi-tugu hainbat hitz, estualdi batetarik irteteko ere.

Erritmo eta neurriaren zentzumena ere, egintzaren bidez garatzen da. Nolabait esateko, bertsolaritza kiroltzat jotzen bada, praktikatzeko adin egokiena, beste kiroletan ez bezala, 60 urte-tan jar dezakegu gutxienez, hainbestekoa baita praktikaren garrantzia.

Eginaren poderioz, pentsamenduak berak ere erritmo bat lortzen du; eta ia konturatu gabe, zerbait pentsatzen denean, neurturik, erritmoz irteten da. Bada teoriarik, hitza eta pentsamendua erabat loturik doazela dioenik; hots, ez daitezkeela bata bestea gabe eman, hitzez pentsatzen dela. Horrela bada, bertsolariarengan pentsamendua erritmotua da neurriaren arau-era. Hori lortzeko, noski, ez zaigu oraindik gutxi falta!

Hau guztiau honela izanik, beraz, behar beharrezkoa dugu, doinua segurtasun osoz erabiltzea, erritmoa ongi maneiatzea. Musika edo doinu bat meneratu ezik, ez daiteke bertso-rik bota haren neurrian. Orain arte doinuari garrantzi txikiegia ematen diogulakoan nago, dugun zailtasun handienetako bat horretan baitatza.

Modu berean, bertsoaren edertasunerako ezinbestekoa da erritmo egokia eramatea. Ikasi beharra dugu, erritmoa aldatu gabe, soberan diren silabak (edo faltan direnak) neurriaren barnean plegatzera, egokitzera; beste erremediorik ez bada, jakina. Berdin ikasi beharko dugu bertso-ikasleok, doinu desberdinen sorta zabala erabiltzen, gure ekitaldiak monotonoe-giak gerta ez daitezen. Edozertara ere, praktikak erakutsiko digu eta praktikarekin ikasiko dugu.

Bertsoaren neurketaren zailtasunean, zerikusi handia du zortziko nagusia ala txikia izateak. Guri gertatu zaiguna kontu-tan hartuz, hasiera batetan zortziko txikia errazago edo erabil-garriago dela esan daiteke. Gauza logiko dirudi horrek. Baina, gero, praktika pixka baten ondoren, askok nahiago izaten dugu zortziko nagusia, hitz gehiago erabiliz errazago azaltzen baitira gauzak. Ideiak eta gertakariak hitz gutxitan esan edo azaltzea zailago edo da; eta hor da bertutea. Esperientzi ezak edonori dakarkio, soberatzen zaizkion hainbat hitz non sartu ez dakiela.

Bestelako zailtasun batzu ere ba dira: bertsoaren bat-ba-teko eraikuntzak, kontzentrapen ikaragarria eskatzen digu guri. Agian, bertsolari eginak ere burmuinak ketan jarriko ditu sarri-tan, beraren aurpegiaren itxurak besterik adierazten badu ere.

Aldez aurretik ez da izaten bertso osoa prestatzeko astirik, bat-bateko saioetan behinik-behin. Geroago azalduko dugunez, zerbait prestatzen da, bai, baina zerbait hori azken puntua izaten da bakarrik, normalean, ezaguna denez. Aurreko guztia, kantatuala asmatuz doa bertsolaria hari baten inguruan noski. Gauza asko dira, beraz, batera egin beharrekoak. Bertsoak nolabait bukatuko delako konfidantzak, segurtasun psikologikoa ematen du. Konfidantza eta segurtasun minimoa falta bada, ez dago ganorazko bertsoarik bukatzerik. Jakina, segurtasun hori gehien ematen duena prestakuntza egokia da, praktika handia.

Dena den, beharbada, zailtasun handienetarikoa gaiarekiko lotura da. Bertsoaren esanak hari ber baten inguruan joan behar du; hasieratik amaieraino. Ideiak ahalik eta argiena izan behar du; ahalik eta argien eduki behar dugu buruan. Hariaren edo gaiaren barnean, asmatutako puntu bakoitzak zuzen joan behar du azkeneraino. Guri, bertsolari eskasak izanik, sarri gertatzen zaigu bertso baten barnean puntu bat edo beste lekutik kanpo jartzea, soberan balego bezala, hots, lekua betetzearren soilik.

Bertsolaritzari buruzko lan guztietan esan ohi da, bertsolariak bertsoa atzekoz aurrera asmatzen dutela. Azal dezagun hau pixka bat, era berean zati hau idatzi dudan honek eginiko adibide bat jarritz.

Gaia aldez aurretik ezaguna denean edo eta bertsolariak aukeratu duenean, zerbait pentsatuz ahal denik esaldi sakonena edo xelebreena asmatzera jotzen da. Entzuleari entzutea gehien gustatzen zaiona xelebretasuna ohi da. Behin asmatuz gero, esaldi hori azkenerako uzten da, eta normalki aurreko puntuak bertara heltzeko aurrepausoak besterik ez dira izaten. Zaila dirudien arren, era hori errazena dela esan daiteke. Bertsolari nagusienek aurretik ere bota ditzakete puntu eta ideia onak, haien ondoren ere biribilak asmatuko dituztelako konfidantzaz. Guk ez dugu horrenbeste eskatzen; edo eskaintzen.

Neure adibide bat jarriko dut argibide bezala. «Bat-batean» bertso bat asmatuko dut. Gaia eta neurria aukeratu behar ditut. Eta doinua ere. Hauxek izango dira. Gaia: Ilea moztu didate. Neurria edo bertso-mota: zortziko txikia. Doinua: «Astoa ikusi nuen» kantarena.

Lehenengo pausoa azken esaldia asmatzen ari naiz, neurriaren barnean. Horrelakoak izan daitezke: «ileak ez du janzen/barrutik burua» edo «indarrak joan zaizkit/Sansoni bezala». Zer esanik ez, horretan errimatzeko egoki den hitz batez bukatzen dut. Kasurako, aurreko biak onak dira.

Bi esaldien artean bigarrena aukeratuko dut, kolpe xelebrea izan daiteke eta. Orduan, horren inguruko haria lantzen dut. Adibidez, ilea luze nuela eta gogor sentitzen nintzela, baina gero moztu egin didatela esan beharko dut gutxi gorabehera. Hori da ideia ardatza edo haria. Batera, bukaeratzat «ala» duten errimadun hitzak bilatu behar ditut: makala, argala, apala, azala, dezala, zabala, zaidala, hala, berehala, zala...

Honela moldatzen ditut, ba, lehenengo hiru puntuak:

Nik kemenik ba nuen
ez nintzen **makala**
ilez beterik neukan
buruko **azala**
baina moztu didate

Azkenerako geratzen da, beraz:

eta gero **hala**
indarrak joan zaizkit
Sansoni **bezala**.

Prestakuntza osoa segundu gutxitan egin behar da eta bertsoa berehala bota. Horretan da zailtasuna. Baina horretarako behar diren erreflexuak eta ahalmenak (memoria eta beste) praktikarekin garatuz doaz. Eta ekinaren ekinez, honela lan egiteko gai eginez goaz. Horixe da behintzaz, bertsolari-eskolako ikasle bezala daramagun esperientziak dioskuna.

V. HIRI-BERTSOLARIA SORTZEAREN ALDE

Gauza ezaguna da, sarri aipatua izan baita, sagardotegietan zegoela bertsolarien «berezko eskola». Bertako arrats luzeetan eginiko eta entzuniko saioetan prestatzen eta trebatzen ziren bertsolariak eta bertan ereiten zen bertsozaletasunaren hazia. Era honetan, oso modu naturalean, berez sortzen ziren bertsolariak eta berauen inguruko bertsozaleak.

Baina, aintzina, jende askorentzat jolastoki bakarra sagardotegi horiek ziren eta, beraz, orduko gizartean aparteko tokia betetzen zuten. Gaur egun, ordea, beste gizarte mota batetan bizi gara eta bestelako irtenbide asko aurki ditzakegu, orduko bertso-habiatik urrunduz.

Herrien egiturari dagokionez ere, aldakuntza ederrak ikusi izan dira. Nekazaritzaren pisu erlatiboa beherantz joan da, edo

eta bestela esanda, baserriak kalearekiko izan duen pisua galduz doa. Bestalde, oraintsu arte baserria eduki da euskararen gordeleku nagusitzat, baina gaur egun honetaz ere, hankaz gora geratzen ari dira lehenagoko eskemak. Euskarak burruka gogorrean dihardu kaleko (hirietako) bizitzan eta, dirudienez, biziko bada, gailendu egin beharko du burruka horretan.

Ostera, guztiok dakigunez, orain arte bertso-mundua baserri inguruko mundua izan da batez ere. Bertsolari gehienak nola edo hala baserriari lotuak izan dira, lanez edo, gutxienez, jatorriz. Eta oraingo bertsolari gehienak ere jatorri horretakoak dira.

Dena den, euskal gizartea prozesu itzulezin batetan sartu da, hiri-gizarte batetarantz abiatuz. Ikusi besterik ez da Gipuzkoaren egitura. Hiri hedatu baten itxura hartzen ari da, nonnahi populazio-gune hiritartuak dituela, hamar mila bizilagunez gorako herri (edo hiri) piloa duelarik, eta Donostialdeko hiri-inguruneaz. Bizkaia ere hortik doa, Bilbo Handiko eskualdea hiri bakartzat har daitekeelarik. Hitz laburretan, guk nahi zein nahi ez, Euskal Herriko populazioaren parterik handiena hiritarturik dago.

Gure ustez, bertsolaritza sendotuz joan dadin, hiri-giro horretara egokitu, adaptatu beharko da. Labur esanda, Bilborako bertsolaria edo, zabalago esanik, hiri-bertsolaritza indartu nahi genuke. Eta orain arteko bertsolaritzari ezer kendu gabe, bertsolaritza honek ondoko faktoreok eduki beharko litzuzke kontutan:

- Hirietan gero eta euskaldun alfabetatu gehiago daude. Eta alfabetatuak diogunean, euskaraz irakurtzen ohituak daudela esan nahi dugu. Hau da, orain arteko euskalduna, batez ere, belarriz edo entzumenez izan da euskaldun, baina ez du izan hizkuntzaren ulermen bisualik, hots, ez da hizkuntza idatziaz baliatu. Faktore honek, neurri batean, markatu egiten ditu bertso barneko aldakuntza fonetiko eta kontrakzio asko. Eta modu berean, euskara baturaren intzidentzia seinalatzen du.
- Honetaz gainera, euskaldun berrien fenomeno ere oso kontutan edukitzekoa da.
- Lehenago euskaldun alfabetatua (euskaraz eta erdaraz) aipatu izan dugu, baina honekin batera, batezbesteko euskaldunaren kultura-maila ere aipatu behar da, normalean hiritarren ikasketa batzu egiteko aukera izan baitute.
- Bukatzeko, hiritarren mundua eta interesak ditugu, kantatzeko gaiari dagokionez oso kontutan hartzekoak.

Era berean, arraina itsasorik gabe (edo urik gabe behintzat)

bizi ezin daitekeen bezala, bertsozale hiritarra ere bultzatu eta indartu behar dugu. Bilbotarrak bertsozale!, nork esango luke horrelakorik duela zenbait urte!

VI. BERTSOLARI IZATEN IKASI EGITEN OTE DA?

Askotan eztabaidatu da puntu hau bertsozaritzari buruzko hitzaldietan, baina guk dakigunez behintzat, ezer gutxi idatzi da honetaz. Labur bada ere, geure eritzia agertzeko probetxatuko dugu.

Sarri entzun dugu, bertsolaria jaio egiten dela. Noski, ezer izango bada, jaio egin beharko da; baina jaiotzatik ez dago predestinaturik bertsolari izatera.

Bertsolari izateko ahalmenarekin, pertsonak dituen beste ahalmenekin gertatzen denaren antzera jazotzen da. Pertsona ez da besterik gabe gai jaiotzatik, ezelako egintza berezirik egiteko. Gaituz doa egintza horretan saiatuz doan neurrian. Eta horrela ikasten du oinez, hitz egiten, eta abar. Hau da, ikaste-prozesu batetan sartzen da, saioak eginez, egintzetan saiatuz eta ekinaren ekinez egintzak menperatzen ikasiz. Aktibitate edo egintzaren bidez (ikus honetaz, hilberria den Piaget-en ikerkuntzen emaitza), irakaskuntza eta ikaskuntza aktiboaren bidez pertsonaren ahalmenak garatuz doaz. Adimena bera ere horrela garatzen da.

Noski, horrelako ikaste-prozesu bat aurrera eramateko, aurrebaldintza minimo batzu daude; eta gero ikasketa hori laguntzen duten faktore eragileak ere badira.

Gehiegi ez luzatzearren, bertsolari-ahalmenen garapenari lotuko gataizkio. Zeintzu dira bertsolari izateko aurrebaldintzak? Edonor izan ote daiteke bat-bateko bertsolari? Zeintzu dira bertsolari izaten ikasteko faktore eragileak?

Bat-bateko bertsolari izatera heltzeko aurrebaldintza minimoztat ondoko hauek ikusten ditugu:

- euskara ongi menperatzea
- ereflexu mental bizkorrek edukitzea
- irudimen azkarrekoa izatea
- musikari dagokionez, kantatzerako belarria edukitzea (minimoki).

Hauxek dira guk ikusten ditugunak, baina batek baino gehiagok eztabaida dezake, hauxek ere heziketaz lor daitezkeela.

Ados gaude horretan, baina dena den, beharrezkoak direla uste dugu.

Bertsolaritzaren ikasketaren faktore eragileen artean ondoak ikusten ditugu:

- ingurune egokia. Landareek hazteko baldintza egokiak behar dituzten bezala, bertsolariek ere beste horrenbeste:
 - euskalduntasuna: ez da ulertzen bertsolaria inguru euskaldunik ez badauka,
 - bertsozaletasuna eta entzulegoa. Motibaziorako faktore garrantzizkoak,
 - talde-kontzeptua: bertsolagunak behar dira. Bertso-egiten ere taldeka hobeki ikasten da,
- beste faktore eragile bat bertso-egintza dugu. Gure ustez, hauxe da faktore nagusia: bertso-egiten aritzean eta arituz ikasten da bertsotan,
- baina, noski, ezin egin daiteke edonola. Horregatik teknikazko elementuen ezagupena erabat beharrezkoa da. Honetaz, bertsoegintzaren prozesua arrazionaldurik duen irakasle baten laguntza, guztiz mesedegarria da. Teknikazko elementuak (neurria, errima, doinua...) teorikoki ikasiz eta praktikoki ariketak eginez burutzen da. Gero honekin batera, asko laguntzen du bertsoen azterketa kritikoak.

Ondorioz, ba, esaniko aurrebaldintzak eta ikasketaren faktore eragileak kontutan hartuz, BERTSOLARIA EZ DELA BEREZ SORTZEN, BAIZIK ETA EGIN EGITEN DELA esango genuke.

Eta ikasketaren arazoa ukitu dugunez, beste galdera hau ere egin dezakegu: Euskaldunberriak bertsolari izan ote daitezke?

Geure erantzuna galdera batez emango dugu: Eta zergatik ez? Izatez, gure taldean badira horrelakoak eta modu normalean segitzen dute ikasketa-prozesua. Zer esanik ez, aurrebaldintza minimoak betetzen dituztela eta gero faktore eragileak jartzen saiatzen garenez...

VII. BERTSOLARITZA ETA BERTSOGINTZA IKASTOLARA

Bestalde, ikasketa-prozesua esan den bezalakoa bada, zergatik ez eraman ikastolara?

Arazoak ez du erantzun sinplerik, ez baita pentsatzekoa haur

guztiek bat-batekotasunaren ikasketa-prozesua segitu beharko edo nahiko dutenik.

Bi maila berezi behar direla uste dugu:

- a) bertsoaritza gai bezala. Hots, bertsoaritzaren historia, bertsoen teknikaren oinarritzko alfabetapena. Literaturaren ikasketa arruntaren barnean kokatuz,
- b) bertsoigintza, bat-bateko bertsolariak prestatzeko ikasketa-prozesua bultzatuz.

Gure ustez, lehen maila hori oso ondo sartzten da programazioaren barnean. Azken batez, ez ote da hori Euskal Literatura? Zer esanik ez, informazio arrunta baino gehiago eman behar litzateke, haurrentzako egokituriko kontsulta-liburuak eta beste-lako materialeak erabiliz. Bide hortatik doa J. Dorrontsororen lana, laster kalean ikusi ahalko duguna berau. Zer esanik ez, materiale horien prestaketa erizpide pedagogikoak erabili beharko lirateke, oso kontutan hartuz bertako metodologia.

Bigarren maila ere nolabait sartu behar da, baina ez haur guztiak horretara behartuz, gaiaren lanketa aukeran jarriz baizik. Hots, egintza berezi bezala, gaur egun neurri batez txistu-ikasketarekin, dantza-ikasketarekin eta abarrekin egiten den bezala, eta agian erizpide gogorragorekin.

Dena dela, bai maila batean zein bestean ezer ganorazkorik lortzeko, oinarritzko pauso batzu eman behar ditugu, tartean hauek daudelarik:

- bertsoigintzaren teoriaren arrazionaltzea. Eta hau nomenklaturaren arloan, arauen arloan eta arazo teknikoaren arloan. Honetaz, dirudienez, X. Amuriza ari da pauso interesgarriak ematen, sortuberria duen eskolan,
- materiale teoriko horren prestaketa eta argitarapena. Egia esan, sortuz doa eta adibidez, JAKINen ale berezia eta J. Dorrontsororen lana aipa ditzakegu,
- gazteentzako egokia izango den metodologia garatu.

Hauek eta bestelako pauso batzu ematen baditugu, ongi oinarriturik sartu ahal izango dugu bertsoaritzaren hazia lanketan, eta seguruen, onuragarri gertatuko da bai euskararentzat, bai bertsoaritzarentzat eta bai literaturarentzat ere.